

วิเคราะห์คำถวายข้าวพระพุทธในสังคมไทย

ดร.ชำนาญ เกิดช่อ
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมแบบพุทธ มีประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาพุทธอยู่ในวิถีชีวิตตั้งแต่ลี้มตาตุโลกกระทั่งวายุชนม์ เช่น วันสงกรานต์ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และการทำบุญในโอกาสต่าง ๆ^๑ เป็นเพราะคนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังผลการสำรวจสถิติประชากรเมื่อปี ๒๕๖๑ จากครัวเรือนตัวอย่าง ๒๗,๙๖๐ ครัวเรือน พบว่า ประชากรไทยร้อยละ ๙๓.๓ นับถือศาสนาพุทธ รองลงมานับถือศาสนาอิสลาม (ร้อยละ ๕.๔) และศาสนาคริสต์ (ร้อยละ ๑.๑) ที่เหลือเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ รวมทั้งผู้ที่ไม่มีความเชื่อ (น้อยกว่าร้อยละ ๐.๑)^๒ ในประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธนี้ บุคคลสำคัญที่ถือได้ว่าเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมให้สำเร็จลุล่วงที่ขาดไม่ได้เลยก็คือภิกษุสงฆ์ เพราะท่านทำหน้าที่เจริญพระพุทธมนต์และสวดมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่งาน อันเป็นประเด็นสำคัญที่สุดของพิธีกรรม และในพิธีกรรมเหล่านี้จะมีพิธีกรรมเสริมที่สำคัญยิ่งคือการถวายข้าวพระพุทธเสมอ ผู้เขียนมีความสงสัยในประเด็นคำถวายข้าวพระพุทธในสังคมไทยว่า คำถวายนั้นถูกต้องแล้วหรือยัง ? จึงเขียนบทความนี้ขึ้นมาโดยศึกษาความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธ คำถวายข้าวพระพุทธในสังคมไทย แล้วทำการวิเคราะห์และสรุปผล

ความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธ

พระมหาเถระและนักปราชญ์ทั้งหลายได้ให้มุมมองเรื่องความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธไว้ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายของคำว่า “ข้าวพระ” ไว้ว่าเป็นคำนาม หมายถึง อาหารคาวหวานที่จัดใส่สำหรับถวายพระพุทธ^๓

^๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/thophanjuly/prapheni/prapheni-keiyw-kab-sasna> [15 พฤศจิกายน 2563].

^๒ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/News/2561/N21-09-61-1.aspx> [15 พฤศจิกายน 2563].

^๓ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://dictionary.orst.go.th/> [15 พฤศจิกายน 2563].

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) ให้ความหมายของคำว่า “ข้าวพระ” ไว้ว่า คือ ข้าวที่จัดถวายพระพุทธรูป เรียกเต็มว่า ข้าวพระพุทธรูป การถวายข้าวพระเลียนแบบมาแต่สมัยพุทธกาล คือในสมัยนั้นชาวพุทธนิยมเลี้ยงพระสงฆ์ที่มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน เมื่อพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพานแล้วและมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแล้วเวลาทำบุญเลี้ยงพระจึงจัดที่ตั้งพระพุทธรูปไว้ด้วย เพื่อแสดงว่ายังมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน และนิยมจัดอาหารถวายพระพุทธรูปด้วย การถวายข้าวพระพุทธรูปเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยอาหาร เหมือนบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน มิใช่ถวายเพื่อให้พระพุทธรูปเจ้าเสวย และมีใช้เป็นการเซ่นไหว้พระพุทธรูปเจ้า ข้าวพระ ในเวลาถวายมีคำถวายและคำลาเป็นแบบโดยเฉพาะ^๔

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) กล่าวไว้สรุปความได้ว่า “การถวายข้าวพระมีที่มาจากพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก โดยท่านพระอานนท์ปฏิบัติเป็นประจำด้วยการถวายภัตตาหาร ถวายน้ำฉัน ปูอาสนะนั่งนอน ตั้งแต่พระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วท่านก็ยังปฏิบัติอยู่เช่นเดิม เพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าเสมือนว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และเป็นเครื่องแสดงกตัญญูทศเวทิตาคูณต่อพระองค์ ต่อมาพระมหากัสสปเถระผู้เป็นใหญ่ได้กล่าวรับรองการกระทำของท่านว่า พระอานนท์เป็นผู้ที่มีกตัญญูทศเวทิตาคูณแก่พระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงมีพระคุณ”^๕ พร้อมทั้งนี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้กล่าวถึงอานิสงส์การถวายข้าวพระพุทธรูป สรุปความได้ว่า “การถวายข้าวพระ เป็นการบูชาความดีของพระพุทธรูปเจ้า เป็นกรรมฐานเรียกว่า “พุทธานุสสติกรรมฐาน” สูงมาก ไม่ใช่ต่ำ ถ้าเวลาเราถวายบางที่เราควบทั้งสามอย่างเลย ทั้งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ที่เขาว่า “อิมัง สุปะพัญญุชชะสัมปันนัง” แล้วลงท้ายด้วย “พุทฺธัสสะ อัมมัสสะ สังฆัสสะ” นี้เป็นพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ ถือว่าเป็นกรรมฐาน และถือว่าเป็นฉานด้วย เพราะจิตเราห่วงอยู่เสมอว่า วันพรุ่งนี้เราจะเอาอะไรถวายตัวคิดตัวนี้เป็นฉาน ... การถวายข้าวพระพุทธรูป ถ้าเป็นเจตนาเพื่อเป็นพุทธบูชาจริง ก็เป็นพุทธานุสสติกรรมฐาน ตั้งใจถวายพระสงฆ์และตั้งใจถวายจริง ๆ เป็นวัตถุทานด้วย เป็นสังฆานุสสติกรรมฐานด้วย ถวายแก่พระพุทธรูปเจ้ามีอานิสงส์มากกว่าถวายพระสงฆ์”^๖

^๔ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ อธิบายศัพท์ และแปลความหมายคำวัด ที่ชาวพุทธควรรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๓.

^๕ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=661.0;wap2> [15 พฤศจิกายน 2563].

^๖ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=661.0;wap2> [15 พฤศจิกายน 2563].

แก้ว ขิดตะขบ กล่าวไว้สรุปความได้ว่า ในพิธีทำบุญเลี้ยงพระ มีธรรมเนียมนิยมจัดภัตตาหารถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า การจัดข้าวบูชาพระพุทธ โดยถือสืบกันมาว่า สมัยพุทธกาล พุทธศาสนิกชนทั้งหลายนิยมนิมนต์พระพุทธเจ้าทรงเป็นประธานพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปฉันภัตตาหารที่เคหสถานของตนตามหลักฐานที่ปรากฏในพระบาลีว่า “พุทธอปมุโข ภิกขุสงฺโฆ: พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” เมื่อถึงเวลาถวายภัตตาหาร ก็นิยมจัดภัตตาหารถวายแต่พระพุทธเจ้าเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง... อย่างไรก็ตาม พึงตระหนักว่า การจัดภัตตาหารถวายพระพุทธรูปนี้มีใช้จัดไปถวายพระพุทธรูปฉันเหมือนอย่างจัดอาหารถวายให้พระภิกษุสงฆ์ฉัน หรือไม่ใช้จัดไปเช่นสังเวฬุพระพุทธเจ้าเหมือนอย่างที่จัดอาหารเช่นกุตตีปีศาจ การจัดภัตตาหารไปถวายพระพุทธรูปนั้น เป็นการจัดไปถวายเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับการจัดเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย มีดอกไม้ ฐูป เทียน เป็นต้น เพื่อบูชาพระคุณอันมีอยู่จริงของพระรัตนตรัย เวลาที่เหมาะสมสำหรับการจัดภัตตาหารไปถวายพระพุทธรูปนั้น เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบจะจบหรือจบแล้ว ศาสนพิธีกรนิยมยกสำรับคาวหวานไปตั้งที่หน้าโต๊ะหมู่บูชาโดยตั้งบนโต๊ะที่ผ้าขาวปูรอง หรือตั้งที่พื้นมีผ้าขาวปูรองแล้วเชิญเจ้าภาพหรือประธานพิธีมาทำพิธีบูชา^๓

บางท่านกล่าวถึงตำนานการถวายข้าวพระพุทธว่า “การถวายข้าวพระพุทธเป็นการถือคติในสมัยพุทธกาลที่ว่า “พุทธอปมุโข ภิกขุสงฺโฆ : พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” จะนิมนต์พระเจริญพระพุทธมนต์ก็ต้องตั้งพระพุทธรูปเป็นประธาน นิมนต์พระฉันภัตตาหารก็ตั้งพระพุทธรูปเป็นประธาน จึงต้องจัดสำรับภัตตาหารถวายพระพุทธด้วย เปรียบเสมือนถวายภัตตาหารแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานนั่นเอง” และว่า “พระอานนท์มีความเคารพในพระพุทธเจ้ามาก แม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพานแล้ว ก็ยังปูลาดอาสนะ ตั้งน้ำใช้น้ำฉันไว้เช่นเดิม ทำทุกวัน ไม่ได้ตั้งเพื่อให้พระพุทธเจ้าเสวย แต่ทำเป็นพุทธบูชา เป็นพุทธธานุสสติ แสดงความกตัญญูกตเวที พุทธศาสนิกชนคนรุ่นหลัง เห็นตัวอย่างนี้ จึงได้ใช้แนวการปฏิบัติของพระอานนท์เถระเป็นแบบอย่างถึงทุกวันนี้”^๔ พร้อมกล่าวถึงอานิสงส์ถวายข้าวพระพุทธรูปว่า “อานิสงส์การถวายข้าวพระพุทธนี้ อาจจะได้ไม่ตรง ๆ เหมือนถวายให้พระพุทธเจ้าเสวยหรือถวายให้พระสงฆ์ฉัน แต่เป็นการบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านกล่าวว่า พุทธบูชา มหาเดชะวันโต การบูชาพระพุทธเจ้ามีเดชมีอำนาจมาก หากบูชาพระธรรมและพระสงฆ์ด้วยก็จะได้อานิสงส์เพิ่ม ธัมมบูชา มหาปัญญา การบูชาพระธรรม มีปัญญามาก คือใคร่ครวญในพระธรรมจนเกิดปัญญา จิตเป็นสมาธิ สังฆบูชา มหาโภคะวะโห บูชาพระสงฆ์ นำมาซึ่งโภคะ เพราะเราใช้วัตถุเป็นเครื่องหมาย การถวาย

^๓ แก้ว ขิดตะขบ, *คู่มือพุทธศาสนิกชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๐-๑๘๒.

^๔ พระคัมภีร์, *ทำไมต้องถวายข้าวพระพุทธ วิธีถวายข้าวพระพุทธ*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://prakum.krong.com/6674/\[15 พุทธจิกายน 2563\]](https://prakum.krong.com/6674/[15 พุทธจิกายน 2563]).

ข้าวพระพุทธเป็นพุทธานุสสติ ช่วงที่ยกข้าวถวาย ช่วงที่กล่าวคำถวาย เป็นพุทธานุสสติทั้งนั้น เพราะจิตเจาะจงไปที่พระพุทธเจ้า อานิสงส์แห่งพุทธานุสสติ มีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์นั้นมีอานิสงส์มาก จิตใจเบิกบาน ผิพรรณผ่องใส ได้ไปสู่สุคติ”^๙

บางท่านกล่าวถึงความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธว่า “ในสมัยพุทธกาล เมื่อชาวบ้านมีศรัทธานิมนต์พระสงฆ์ไปฉันภัตตาหาร ตามปกติก็จะมีพระพุทธเจ้าเสด็จไปด้วย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานใหม่ ๆ ชาวพุทธยังขึ้นอยู่กับการจัดพุทธอาสน์และภัตตาหารถวายพระพุทธเจ้า เมื่อนิมนต์พระสงฆ์ไปฉันภัตตาหาร ก็จัดที่ประทับของพระพุทธเจ้า และจัดภัตตาหารตั้งไว้ เสมือนหนึ่งว่า พระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่ด้วย และกลายเป็นธรรมเนียมจัดข้าวพระพุทธ และประกอบบุญกุศลที่เรียกกันว่า บูชาข้าวพระ หรือถวายข้าวพระ มาจนถึงทุกวันนี้”^{๑๐}

บางท่านกล่าวถึงความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธว่า “ที่มาที่ไปของการถวายข้าวพระพุทธรูปคือ ในสมัยพุทธกาล พระนางมหาปชาบดีโคตมี ต้องการถวายผ้ากับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสบอกกับพระนางว่าขอให้นางถวายแต่สงฆ์เถิด เมื่อนางถวายแต่สงฆ์ก็ชื่อว่าถวายกับพระพุทธองค์ด้วย โดยพระองค์ทรงแสดงเรื่องสังฆทานว่ามีผลมาก ทรงยกตัวอย่างการถวายสังฆทานกับสงฆ์สองฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข คือเป็นประธานสงฆ์สองฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) แต่เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว จะถวายสังฆทานกับสงฆ์สองฝ่ายอันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขก็สามารถทำได้ด้วยการตั้งพระพุทธรูปไว้ แล้วถวายกับพระพุทธรูปและสงฆ์สองฝ่าย”^{๑๑}

คำถวายข้าวพระพุทธในสังคมไทย

เมื่อทราบถึงความเป็นมาของพิธีกรรมการถวายข้าวพระพุทธแล้ว ต่อไปนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างคำถวายข้าวพระพุทธในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มานำเสนอ ดังนี้

วรุตม์ ทองเชื้อ กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยมิได้แปลความหมายไว้ว่า อิมัง สุปะพัตถุชะนะ-สัมปันนัง สาลินัง โอะทะนัง อุทะกัง วะรัง พุทธัสสะ ปูเชมิ ฯ^{๑๒}

^๙ พระคัมภีร์, **ทำไมต้องถวายข้าวพระพุทธ วิธีถวายข้าวพระพุทธ**, [ออนไลน์], [15 พฤศจิกายน 2563].

^{๑๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://lawyer-thai.blogspot.com/2016/08/blog-post_25.html [15 พฤศจิกายน 2563].

^{๑๑} ดุราละเยียดใน ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๒๒๔-๔๓๒, (ทักษิณาวินิจฉัยคดีว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/18299> [15 พฤศจิกายน 2563].

^{๑๒} วรุตม์ ทองเชื้อ, บรรณาธิการ, **ทำวัตรสวดมนต์แปล**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๔.

ท.ธีรานันท์ กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยแปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมัง สุปะพยัญชนะ-สัมปันนัง สาลีณัง โอทะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิฯ ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวที่หุงจากเมล็ดข้าวพร้อมทั้งแองกับ และน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธเจ้า^{๑๓}

พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวณฺโณ) กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยมีได้แปลความหมายไว้ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะสัมปันนัง สาลีณัง โอทะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ^{๑๔}

ปองไชย ไชยสุทธิเมธีกุล กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยแปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมัง ภัตตัง สะสุปะพะยัญชนะนัง สุปะภยัตตัง พุทธัสสะ ปุเชมิ อะยัง เม พุทธะบูชา อาสะวกัชะยะหา โหตุ ฯ ข้าพพร้อมด้วยแองและกับอันนี้ อันข้าพเจ้าตักแต่งดีแล้ว ข้าพเจ้าขอบูชาแก่พระพุทธ ขอพุทธบูชาแห่งข้าพเจ้านี้ จงนำไปให้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ เทอญ.^{๑๕}

สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยแปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมัง, สุปะพยัญชนะสัมปันนัง, สาลีณัง, โภชะนัง, อุทะกัง, ะรัง, พุทธัสสะ ปุเชมิฯ ข้าพเจ้าขอบูชาโภชนาหารพร้อมด้วยแองกับ และน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า^{๑๖}

โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยแปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมัง, สุปะพยัญชนะสัมปันนัง, สาลีณัง, โภชะนัง, อุทะกัง, ะรัง, พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชาโภชนาหารพร้อมด้วยแองกับ และน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า^{๑๗}

แก้ว ขิตตะขบ กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธโดยแปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมิ สุปพยญชน-สมปนฺนํ สาลีณํ โภชนํ (โอทณ) สอุทกํ ะรัง พุทธัสส ปุเชมิ. ข้าพสุกแห่งข้าวสาลี อันสมบุรณ์ด้วยแองและกับข้าว พร้อมกับน้ำอันประเสริฐนี้ ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า และบอกวิธีการกล่าวคำบูชาด้วยว่า จะว่าโดยออกเสียงดัง หรือว่าในใจโดยไม่ต้องออกเสียงก็ได้^{๑๘}

^{๑๓} ท.ธีรานันท์, สวตมณต์ เจ็ดตำนานแปล (ฉบับสทธรรมิก), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ม.ป.ป.), หน้า ๓๔๙.

^{๑๔} พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวณฺโณ), มนต์พิธีแปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ม.ป.ป.), หน้า ๒๖๐.

^{๑๕} ปองไชย ไชยสุทธิเมธีกุล, ผู้เรียบเรียง, หนังสือคำถวายทานแบบพิสตาร, (โยโสธร: ร้านไชยเจริญสังฆภัณฑ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓.

^{๑๖} สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือสวตมณต์แปลและการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๕๐.

^{๑๗} โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือสวตมณต์ทำวัตรเช้า-เย็น แปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๗๒.

^{๑๘} แก้ว ขิตตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๒.

พระศักดิ์ดา ฉนทโก, ดร. กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธรูปโดยมิได้แปลความหมายไว้ด้วยว่า อิมัง, สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง, สาสีนัง, โภชนะนัง, อุทะกัง, วรรัง, พุทฺธัสสะ ปุเชมิ ^{๑๙}

ทองย้อย แสงสินชัย กล่าวถึงคำบูชาข้าวพระพุทธรูปโดยวิเคราะห์ความหมายไว้ด้วย สรุปความได้ว่า คำบูชาข้าวพระนิยมนักกล่าวเป็นภาษาบาลีว่า

(เขียนแบบบาลี) อิมิ สุปพยัญชนสมปนนิ สาสินี โอทนุ อุกกั วริ พุทฺธสส ปุเชมิ.

(เขียนแบบคำอ่าน) อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาสีนัง โอทะนัง อุทะกัง วรรัง พุทฺธัสสะ ปุเชมิ.

(แปลยกศัพท์) อหิ อันว่าข้าพเจ้า ปุเชมิ ขอบูชา โอทนุ ซึ่งข้าวสุก สาสินี อันบริสุทธ์ (คืออันดี, อันประณีต) สุปพยัญชนสมปนนิ อันสมบูรณ์ด้วยสุปะและพยัญชนะ อุกกั (และ) น้า วริ อันประเสริฐ อิมิ นี้ พุทฺธสส แก่พระพุทธรูปเจ้า

(แปลโดยใจความ) ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวสุกอันบริสุทธ์ พร้อมทั้งแกงและกับและน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธรูปเจ้า

(อภิปราย) คำแปลย่อมนชวนให้สงสัยว่า คำบูชานี้ก็กลายเป็น “บูชาข้าวสุก” ไม่ใช่ “บูชาพระพุทธรูปเจ้า”

(หลักในการใช้คำพูดในภาษาบาลี) ถ้าใช้คำว่า “บูชา” รูปประโยคจะต้องเป็น อิมินา สกกาเรณ พุทฺธ ปุเชมิ. ข้าพเจ้าขอบูชา ซึ่งพระพุทธรูปเจ้า ด้วยเครื่องสักการะนี้ = ขอบูชา ซึ่ง (ผู้รับ) ด้วย (ของกิน/ของใช้) ถ้าใช้คำว่า “ถวาย” รูปประโยคจะต้องเป็น อิมานิ ภตตานิ ภิกขุสงฆสส โอโณชยาม. ข้าพเจ้าขอน้อมถวาย ซึ่งภัตตาหาร แก่พระภิกษุสงฆ์ = ขอถวาย ซึ่ง (ของกิน/ของใช้) แก่ (ผู้รับ) เฉพาะการบูชาข้าวพระ เป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยของกิน หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า เป็นการถวายของกินแก่พระพุทธรูปเจ้า ซึ่งขัดกับหลักที่ว่า “ของกิน บูชาหรือถวายผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น” พูดว่า “ขอบูชา ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าด้วยของกิน” ก็ขัด พูดว่า “ขอถวาย ซึ่งของกิน แก่พระพุทธรูปเจ้า” ก็ขัด

ดังนั้น ในคำบูชาข้าวพระ ผู้รู้ท่านจึงเลี่ยงไปพูดว่า – “อิมิ พุทฺธสส ปุเชมิ” = ขอบูชา ซึ่งของกินแก่พระพุทธรูปเจ้า คือพูดว่า “บูชาข้าวพระ” = “บูชาซึ่งข้าวแก่พระ” เพราะพระพุทธรูปเจ้าเป็นเป้าหมายแห่งการบูชาเท่านั้น ผู้บูชาไม่ได้มีเจตนาจะให้พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาเสวยอาหารนั้นจริง ๆ อาหารจึงอยู่ในฐานะเป็นเครื่องบูชา ไม่ใช่ “ถวายข้าวพระ” = “ถวายซึ่งข้าวแก่พระ” เพราะพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมารับข้าวที่เราถวายไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง “บูชา” แม้ไม่มีผู้มารับของที่บูชานั้น ก็สำเร็จเป็นการบูชา

^{๑๙} พระศักดิ์ดา ฉนทโก,ดร., ผู้เรียบเรียง, วิถีธรรม วิถีล้านนา คู่มือทำวัตร เข้า-เย็น ฉบับแปล และ ศาสนพิธี, (แพร่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๕๘.

แต่ “ถวาย” ต้องมีผู้มารับของที่ถาวยนั้น ถ้าไม่มีผู้มารับ ก็ไม่สำเร็จเป็นการถวาย คงสำเร็จเป็นการบูชาเท่านั้น^{๒๐}

บางท่านกล่าวไว้ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาลีนัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชาด้วยโภชนะข้าวสาลี พร้อมด้วยแฉกกับและน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า^{๒๑}

บางท่านกล่าวไว้ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาลีนัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวสุกแห่งข้าวสาลีทั้งหลาย พร้อมทั้งแฉกและกับและน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า^{๒๒}

บางท่านกล่าวไว้ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาลีนัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ (ถ้าหลายคนเปลี่ยน ปุเชมิ เป็น ปุเชมะ) แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาโภชนาหาร พร้อมด้วยแฉกและกับ อีกทั้งน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธเจ้า^{๒๓}

ว่าโดยสรุปแล้ว คำกล่าวถวายข้าวพระพุทธในสังคมไทย มี ๔ ส่วนวน คือ

๑) อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาลีนัง โภชนะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวที่หุงจากเมล็ดข้าว พร้อมทั้งแฉกกับ และน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธเจ้า^{๒๔}

๒) อิมัง ภัตตัง สะสุปะพยัญชนะนัง สุปะภุญัตตัง พุทธัสสะ ปุเชมิ อะยัง เม พุทธะบูชา อาสะวักขะยาระหา โหตุ ฯ ข้าวพร้อมด้วยแฉกและกับอันนี้ อันข้าพเจ้าตักแต่งดีแล้ว ข้าพเจ้าขอบูชาแก่พระพุทธ ขอพุทธบูชาแห่งข้าพเจ้านี้ จงนำไปให้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะเทอญ^{๒๕}

๓) อิมัง, สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง, สาลีนัง, โภชนะนัง, อุทะกัง, ะรัง, พุทธัสสะ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชาโภชนาหารพร้อมด้วยแฉกกับ และน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า^{๒๖}

๔) อิมิ สุปะพยัญชนะนสมปณฺนิ สาลินํ โภชนํ (โอทาน) สอุทกํ วรํ พุทธสฺส ปุเชมิ ฯ ข้าวสุกแห่งข้าวสาลี อันสมบูรณ์ด้วยแฉกและกับข้าว พร้อมกับน้ำอันประเสริฐนี้ ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า^{๒๗}

^{๒๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://dhamma.serichon.us/2017/12/05/คำบูชาข้าวพระ-1/\(15 พฤศจิกายน 2563\)](http://dhamma.serichon.us/2017/12/05/คำบูชาข้าวพระ-1/(15 พฤศจิกายน 2563)).

^{๒๑} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://dhamma.mthai.com/pray/818.html\(15 พฤศจิกายน 2563\)](https://dhamma.mthai.com/pray/818.html(15 พฤศจิกายน 2563)).

^{๒๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.watthasai.net/kamvaipra.html\(15 พฤศจิกายน 2563\)](http://www.watthasai.net/kamvaipra.html(15 พฤศจิกายน 2563)).

^{๒๓} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://www.watpitch.com/prayer/2832/\(15 พฤศจิกายน 2563\)](https://www.watpitch.com/prayer/2832/(15 พฤศจิกายน 2563)).

^{๒๔} ท.ธีรานันท์, สวดมนต์ เจ็ดตำนานแปล (ฉบับสทธรรมิก), หน้า ๓๔๙.

^{๒๕} ปองไชย ไชยสุทธิเมธีกุล, ผู้เรียบเรียง, หนังสือคำถวายทานแบบพิสดาร, หน้า ๓๓.

^{๒๖} สถาบันวิจัยสันทุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือสวดมนต์แปลและการเจริญวิปัสณากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๕๐.

^{๒๗} แก้ว ชิตตะชบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๑๘๒.

วิเคราะห์

ผู้เขียนขอยกคำถวายข้าวพระพุทธทั้ง ๔ แบบมาวางตรงนี้เพื่อทำการวิเคราะห์ต่อไปดังนี้

แบบที่ ๑ ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาสีนัง โอทะนัง อุทะกัง วัระรัง พุทฺธัสสะ ปุเชมิ ฯ

แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวที่หุงจากเมล็ดข้าว พร้อมทั้งแกงกับ และน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธเจ้า (สำนวนทองย้อย แสงสินชัย แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวสุกอันบริสุทธิ์ พร้อมทั้งแกงและกับและน้ำอันประเสริฐนี้ แต่พระพุทธเจ้า)

แบบที่ ๒ ว่า อิมัง ภัตตัง สะสุปะพะยัญชนะนัง สุปะฎียัตตัง พุทฺธัสสะ ปุเชมิ อะยัง เม พุทธะปูชา อาสะวัคชะยะวะหา โหตุ ฯ

แปลว่า ข้าพพร้อมด้วยแกงและกับอันนี้ อันข้าพเจ้าตกแต่งดีแล้ว ข้าพเจ้าขอบูชาแก่พระพุทธขอพุทธบูชาแห่งข้าพเจ้านี้ จงนำไปให้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะเทอญ

แบบที่ ๓ ว่า อิมัง สุปะพยัญชนะนะสัมปันนัง สาสีนัง โภชนะนัง อุทะกัง วัระรัง พุทฺธัสสะ ปุเชมิ ฯ

แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาโภชนาหารพร้อมด้วยแกงกับ และน้ำอันประเสริฐนี้แต่พระพุทธเจ้า

แบบที่ ๔ ว่า อิมิ สุปะพยัญชนสมปนฺนํ สาสินี โภชนํ (โอทน) สอุทกํ วัริ พุทฺธสฺส ปุเชมิ ฯ

แปลว่า ข้าวสุกแห่งข้าวสาลี อันสมบูรณ์ด้วยแกงและกับข้าว พร้อมกับน้ำอันประเสริฐนี้ ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า

คำถวายข้าวพระพุทธที่นิยมกล่าวคือ แบบที่ ๑ ว่า อิมิ สุปะพยัญชนสมปนฺนํ สาสินี โอทนํ อุทกํ วัริ พุทฺธสฺส ปุเชมิ ฯ แต่บางครั้งใช้ว่า อิมิ สุปะพยัญชนสมปนฺนํ สาสินี โภชนํ อุทกํ วัริ พุทฺธสฺส ปุเชมิ ฯ ต่างกัน ๑ คำ คือ โอทนํ กับ โภชนํ นอกนั้นเหมือนกัน

เมื่อมาดูหลักภาษาบาลีแล้ว ลักษณะการใช้คำดูแปลก ๆ เหมือนที่ทองย้อย แสงสินชัย กล่าวไว้ว่า คำบูชานี้กลายเป็น “บูชาข้าวสุก” ไม่ใช่ “บูชาพระพุทธเจ้า” ถ้าใช้คำว่า “บูชา” รูปประโยคจะต้องเป็น อิมินา สกกาเรณ พุทฺธํ ปุเชมิ ฯ ข้าพเจ้าขอบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องสักการะนี้ ถ้าใช้คำว่า “ถวาย” รูปประโยคจะต้องเป็น อิมานิ ภัตตานิ ภิกขุสงฆสฺส โอโณชยาม ฯ ข้าพเจ้าขอน้อมถวาย ซึ่งภัตตอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ แต่ทองย้อย แสงสินชัย ก็หาเหตุผลมาสนับสนุนว่าคำกล่าวดังกล่าวถูกต้องโดยกล่าวว่า เฉพาะการบูชาข้าวพระ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยของกิน หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า เป็นการถวายของกินแก่พระพุทธเจ้า ซึ่งขัดกับหลักที่ว่า “ของกิน บูชาหรือถวายผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น” พูดว่า “ขอบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วยของกิน” ก็ขัด พูดว่า “ขอถวาย ซึ่งของกิน แก่พระพุทธเจ้า” ก็ขัด ดังนั้นในคำบูชาข้าวพระ ผู้รู้ท่านจึงเสี่ยงไปพูดว่า “อิมิ พุทฺธสฺส ปุเชมิ” ขอบูชา ซึ่งของกิน แก่พระพุทธเจ้า คือพูดว่า “บูชาข้าวพระ” “บูชาซึ่งข้าวแก่พระ” เพราะพระพุทธเจ้าเป็นเป้าหมายแห่งการบูชาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า คำถวายข้าวพระพุทธที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ยังไม่ถูกต้อง

ตามหลักภาษา เพราะสำนวนบาลีที่ว่า “อิมิ สุปพยุถชนสมปนฺนํ สาลีณํ โอทนํ อุทกํ วรํ พุทฺธสฺส ปุเชมิ ฯ” แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่ และน้ำอันประเสริฐนี้ แก่พระพุทธเจ้า” แปลมุมนั้นก็หมายถึง “การบูชาข้าวสุก” อยู่นั่นเอง ไม่ใช่บูชาพระพุทธเจ้า เรียกได้ว่าการแต่งบาลีเช่นนี้ เป็นบาลีแบบไทย ๆ ไม่ถูกต้องตามบาลีแท้ ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอคำกล่าวถวายข้าวพระพุทธในมุมมองใหม่ไว้ ๓ แบบ คือ

๑. อิมิ สุปพยุถชนสมปนฺนํ สาลีณํ โอทนํ สอุทกํ วรํ พุทฺธสฺส ททามิ ฯ

(แบบใหม่ที่ใกล้เคียงของเดิมที่สุด) แปลว่า ข้าพเจ้าขอถวายข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่ พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ แก่พระพุทธเจ้า

๒. อิมินา สุปพยุถชนสมปนฺเนน สาลีโนทเนน สอุทเกน วเรน พุทฺธํ ปุเชมิ ฯ

(แบบใหม่ที่คำบาลีห่างจากของเดิมแต่ความหมายเหมือนของเดิมแถมถูกหลักภาษาด้วย) แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้าด้วยข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่ พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ

๓. อิมินา สกกาเรน สุปพยุถชนสมปนฺเนน สาลีโนทเนน สอุทเกน วเรน พุทฺธํ ปุเชมิ ฯ

(แบบใหม่ที่คำบาลีห่างจากของเดิมแต่ความหมายเหมือนของเดิมแถมถูกหลักภาษาด้วยถูกหลักที่ว่าของกินถวายเฉพาะผู้มีชีวิตอยู่ด้วยเพราะใช้เป็นเครื่องสักการะแทน) แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องสักการะนี้ คือข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ

สรุป

คำถวายข้าวพระพุทธที่ใช้ในปัจจุบัน มี ๔ สำนวน สำนวนที่นิยมมากที่สุดคือ อิมิ สุปพยุถชนสมปนฺนํ สาลีณํ โอทนํ อุทกํ วรํ พุทฺธสฺส ปุเชมิ ฯ แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่ พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ แก่พระพุทธเจ้า แต่สำนวนนี้ไม่ถูกต้องตามหลักภาษาและเมื่อแปลออกมาแล้ว มีความหมายไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของผู้บูชาที่ต้องการจะบูชาพระพุทธเจ้า มิใช่บูชาข้าวสุก

ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำเสนอคำถวายข้าวพระพุทธแบบใหม่ให้ถูกต้องทั้งหลักภาษาและเจตนารมณ์ของผู้บูชา ๓ แบบ คือ

๑) อิมิ สุปพยุถชนสมปนฺนํ สาลีณํ โอทนํ สอุทกํ วรํ พุทฺธสฺส ททามิ ฯ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถวายข้าวสุกแห่งข้าวสาาลีที่เพียบพร้อมด้วยแกงและกับนี่ พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ แก่พระพุทธเจ้า

๒) อิมินา สุปพยถชนสมปนฺเนน สาลีโนทเนน สอุทเกน วเรน พุทฺธิ ปุเชมิ ฯ แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้าด้วยข้าวสุกแห่งข้าวสาลีที่เพียบพร้อมด้วยแฉงและกับนี้ พร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ

๓) อิมินา สกกาเรน สุปพยถชนสมปนฺเนน สาลีโนทเนน สอุทเกน วเรน พุทฺธิ ปุเชมิ ฯ แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องสักการะนี้ คือข้าวสุกแห่งข้าวสาลีที่เพียบพร้อมด้วยแฉงและกับพร้อมทั้งน้ำอันประเสริฐ

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงมุมมองหนึ่งของผู้เขียนเอง ยังไม่อาจฟันธงได้ว่า ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะยังขาดหลักฐานสำคัญบางประการอยู่ เช่น ผู้แต่งคำถวายข้าวพระพุทธเดิม ธรรมเนียมการถวายและการบูชาแบบอินเดียโบราณ แต่หากท่านผู้อ่านเห็นด้วยก็ฝากพิจารณานำไปเผยแพร่และนำไปปรับใช้ให้ถูกต้องตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

บรรณานุกรม

แก้ว ชิตตะชบ. **คู่มือพุทธศาสนิกชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือสวดมนต์ ทำวัตรเช้า-เย็น แปล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ท.ธีรนนท์. **สวดมนต์ เจ็ดตำนานแปล (ฉบับสทธรรมิก)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ม.ป.ป.
ปองไชย ไชยสุทธิเมธิกุล, ผู้เรียบเรียง. **หนังสือคำถวายทานแบบพิสดาร**. ยโสธร: ร้านไชยเจริญสังฆภัณฑ์, ๒๕๓๙.

พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ). **มนต์พิธีแปล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ม.ป.ป.
พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ อธิบายศัพท์และแปลความหมายคำวัด ที่ชาวพุทธควรรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

พระศักดิ์ดา ฉนทโก, ผู้เรียบเรียง. **วิถีธรรม วิถีล้านนา คู่มือทำวัตร เช้า-เย็น ฉบับแปล และศาสนพิธี**. แพร่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วรุตม์ ทองเชื้อ, บรรณาธิการ. **ทำวัตรสวดมนต์แปล**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือสวดมนต์แปลและการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๙.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/18299> (๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓).

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=661.0;wap2> (๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓).

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=661.0;wap2> (๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓).

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.watthasai.net/kamvaipra.html> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://dhamma.mthai.com/pray/818.html> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/thophanjuly/prapheni/prapheni-keiyw-kabsasna> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.watpitch.com/prayer/2832/> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://lawyer-thai.blogspot.com/2016/08/blog-post_25.html [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://dhamma.serichon.us/2017/12/05/คำบูชาข้าวพระ-1/> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://dictionary.orst.go.th/> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓]

พระคัมภีร์. **ทำไมต้องถวายข้าวพระพุทธ วิธีถวายข้าวพระพุทธ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://prakum.krong.com/6674/> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/News/2561/N21-09-61-1.aspx> [๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓].